

לוח השומרונים

לפי המניין שלנו פשוטה שלפני עיבור, וממילא מועדיהם מתאחרים בחודש אחד; פעמים חודשיהם מקבילים לשלנו; ויש גם שהם מאחרים לעבר את השנה שלפי המניין שלנו היא פשוטה לאחר עיבור.⁵

אבל משיטתם בחישובי המולדות האמיתיים יוצא בהכרח, כי גם לאותם חדשים שלהם המקבילים לשלנו אין ראשי חודשיהם, וממילא כל הימים בחודשיהם, מכוונים תמיד לאלה שלנו; יש שהם קודמים או מאוחרים ביום, וגם ביומיים, — וזאת משום שהמולד האמיתי אפשר לו שיקדים את המולד האמצעי שביסוד הלוח שלנו, ואפשר שיאחר לבוא בשיעורים למן אפס ועד 14 שעות בערך ויותר, לכאן או לכאן; ובפרט שאצלנו נהוגות גם דחיות בקביעת ראשי השנים (וממילא גם בכל ראשי החדשים) ליום או ליומיים מיום המולד; וממילא גם כל המועדים שלהם אפשר להם לחול ביום אחד עם מועדינו, ואפשר גם שיקדימו או יאחרו ביום, ולעתים רחוקות גם ביומיים.

מצב זה של אי-התאמת ימי היהודים וחודשיהם לאלה של השומרונים, כבר היה קיים גם בימי המשנה⁶, ואולי עוד בימים קדומים יותר.

לפי הכלל הידוע של חז"ל: „מצוה שהחזיקו בה כותים מדקדים בה הרבה מישראל“, מוסיפים השומרונים להחזיק בחשבון המולדות האמיתיים של אלבתני המיושן והרחוק מן הדיוק, כאמור. כמו כן הם מוסיפים להחזיק בעקשנות בתקופת ניסן המוטעית הנזכרת. חסרונה הגדול הוא זה, שיום תקופת ניסן הוא לפיהם עתה יום 8 באפריל הגריגוריאני, היינו, באיחור של 18 יום מתקופת ניסן האמיתית, שהוא ביום 21 במארס⁷. חסרון זה גורם שבמאה ה'ת"ש מתאחר פסח השומרונים בעשר שנים מתוך י"ט שנות כל המחזור, והאיחור מגיע למן יום אחד אחרי תקופת האביב האמיתית (21 באפריל) עד 15 יום (5 במאי הגריגוריאני). ובמאות הבאות יוסיף להתאחר יותר ויותר ובכל שנות המחזור. ואילו הסטייה בלוח היהודים והקראים מגיעה בימינו רק עד 5 ימים אחרי

חודשי השומרונים נקבעים לפי חשבון המולד האמיתי (האסטרונומי), ואת זמנו הם קובעים לפי טבלותיו של אלבתני¹. חשבון זה הוא כמעט אותו חשבון מפורט שב„הלכות קדוש החודש“ לרמב"ם, אלא שהרמב"ם האריך את החשבון עד קביעת זמן ראייה ראשונה של הירח בכל חודש. חשבון זה סוטה מהחשבון האסטרונומי המדויק בימינו עד כדי מספר שעות בקדימה ופעמים באיחור².

לפי טבלות אלו — לא ידוע, מתי הגיעו אל השומרונים — מחשבים ראשי הכהנים השומרונים את זמן המולד האמיתי של כל חודש. היום שבו חל המולד האמיתי לפי טבלות אלו נקבע לראש החודש, אם המולד האמיתי לפי טבלות אלו חל בצהריים ולמעלה, נקבע ראש החודש למחרת יום המולד האמיתי³.

שנת השומרונים היא, כמו אצלנו, שנה ירחית-שמשית, אלא ששיטת העיבור של השומרונים איננה זו שלנו — י מעוברות במחזור של י"ט שנים — אלא לפי כלל קבוע זה: יום 26 במארס למניין היוליאני (לפיהם הוא — יום תקופת ניסן), יחול לכל המאוחר ביום ט"ו בניסן, ואם יום זה מתאחר עד ט"ז בניסן — השנה מתעברת⁴.

תקופת ניסן של השומרונים מבוססת, כאמור, על מידת השנה היוליאנית, שבה מידת שנת החמה היא 365 יום ושש שעות תמימות. מידה זו היתה מקובלת לפניו גם אצלנו ונודעה בשם „תקופת שמואל“, אבל חכמי ישראל מיהרו להכיר, כי היא מוטעית, והחליפוה באחרת מדויקת ממנה הרבה („תקופת רב אדא“), אם כי גם היא אינה מתקנת כל צורכה.

שיטת העיבור שלהם גורמת שחודשיהם לא תמיד מקבילים לאלה שלנו, שכן יש שהם מקדימים לעבר את השנה, שהיא

1. תוכן ערבי מפורסם. חי בשנים ד' תר"י—ד'תר"פ למנין יצירה, בערך בתקופת רב סעדיה גאון.
2. ראה בספר „הלכות קדוש החודש להרמב"ם“, מהדורת א"א עקביא, הוצ' יורעאל, תל-אביב תשי"ז.
3. בלוח העברי מקובל הכלל הזה בחשבון המולד האמצעי; הוא ידוע בשם: „מולד זקן“.
4. שיטת עיבור זו היא הידועה לכל חוקרי סוד העיבור של השומרונים. (ראה להלן הצ' 18). בעיתון אחד („הצפה“ מערב פסח; השנה לא ידועה) מצאתי מאמר מאת מאיר קוזלוב שלפיו יש לשומרונים מחזור עיבור קבוע של 34 שנים שמהן מעוברות השנים 3, 6, 8, 11, 14, 16, 19, 22, 24, 27, 30, 32, 34. [ראה דברי עקביא במחקרו המובא להלן בהצ' 12].

5. לפי המקור האמור בהערה הקודמת, אי אפשר שתחול קדומת של העיבור השומרוני ליהודי. פרט זה טעון בדיקה מדוקדקת.
6. ראה: תוספתא פסחים פ"ב, מסכת כותים פ"ב; ירושלמי עבודה זרה פ"ה, יא. לכל העניין ראה: א"א עקביא, חג האסיף של ירבעים בן נבט, „העולם“, י"א תשרי ה' תש"ח (גליון א—ב).
7. יום זה הוא יום התקופה המקובל בלוח הגריגוריאני.

[מד]

תקופת האביב (עד 25 באפריל), וזאת רק בשנים מועטות משנות המחזור.⁸

השומרונים אינם מדפיסים לוח שנתי, כי בשביל בני עדתם המעטים די להם במספר עותקים של לוח כתוב ביד או במכונת-כתיבה.⁹ עצם הלוח שלהם מכיל 5 טורים (א) ימי השבוע של החודש השומרוני; (ב) מספר הימים בחודש השומרוני. [בטור זה נקרא החודש השומרוני בשם החודש הערבי המקביל לו, אם כי על פי רוב אין ימי החודש הערבי מקבילים הקבלה שלמה לימי החודש השומרוני]; (ג) מספר הימים במניין היוליאני (רשום בשם „מחשב קדמה“, היינו „החשבון המזרחי“). בניגוד למניין הגריגוריאני הנקרא „מחשב ימה“ = „החשבון המערבי“; (ד) מספר הימים במניין הגריגוריאני; (ה) טור זה מפרט את כל מועדי השנה, קריאת פרשיות התורה בכל שבת וכו'.

חודשי השנה בלוח השומרוני רשומים בכותרת כל עמוד שבלוח בשמות אלה: הראשון (ניסן) השני (אייר) וכו', אם כי בטור ב' של הלוח בפנים נקרא החודש בשם הערבי המקביל לו, כאמור לעיל. חודש העיבור נקרא בכותרת בשם „חתמת השנה“.

המניין היוליאני, הרשום בפרוטרוט בטור ג', בא בכל חודש, כדי להקפיד שהפסח, ט"ו בניסן של השומרונים, לא יחול לפני יום 26 במארס היוליאני (= „שרקי“ או: הסורי). שכאמור לעיל הוא יום תקופת ניסן שלהם.

בראש כל עמוד בלוח זה רשום הזמן של מולד החודש (קרא בשם החודש המוסלמי) במניין הג'רה. זמן זה ניתן בשעות ודקות של היום בשבוע, והיום בחודש היוליאני והשנה הנוצרית, והיום בשבוע שבו התחיל החודש היוליאני ומספרי ימיו של חודש זה. פרטים אלו ניתנו, כנראה, מהטעם האמור לעיל כדי שהפסח לא יחול לפני 26 במארס היוליאני. לפי חשבון זה בודקים השומרונים את היום, שבו יחול א' בניסן לפי המולד האמיתי הנמצא להם בחשבונם; אם יום זה חל ביום 12 באדר של הסורים (= מארס האירופי) או לאחריו – השנה פשוטה, ואם א' בניסן חל ב-11 באדר של הסורים או קודם לו – מעברים את השנה, כלומר, אותו יום א' בניסן נקבע כיום א' של חודש י"ג, והשנה מעוברת.

במדינת ישראל נוהגים השומרונים להוסיף טור נוסף בכל עמוד ובו מסומנים מספר ימי החודש היהודי.

אין השומרונים מקפידים לרשום בראש הלוח את השנה לפי מניין השומרונים¹⁰; רשומים אותו לפעמים בתוך אחד מעמודי הלוח, ועל פי רוב בשולי אותו עמוד, שבו רשום

8. פרטים נוספים על השיבושים בלוח השומרוני ובלוח שלנו אפשר למצוא במאמרי השונים של עקביא בנושא זה. החשוב בהם: „התאחרות המועדים“ שנדפס בגליונות מה-מח של שבועון „העולם“ לשנת ה'תש"ח.

9. תצלומים והעתקים של לוחות שומרוניים משנים בודדות פורסמו ע"י החכם גאסטר במחקרו (באנגלית) על פרשיות התורה. חזר ונתפרסם בכתביו המקובצים Texts and Studies חלק א. שם פרטים נוספים על השומרונים.

10. על מנייני השומרונים לפי בריאת העולם, ראה אצל בורנשטיין במחקרו „תאריך בריאת העולם“, התקופה כרך ט, עמ' 254–261.

החודש שבו מתחילה השנה החדשה במניין יודגדר¹¹. כל טבלותיהם ערוכות לפי השנים במניין זה, שבו מספר הימים בכל שנה ושנה קבוע (365 יום), דבר זה מקל עליהם את דרכי החישוב המסובכים למציאת זמן המולד האמיתי. אגב רישום השנה לפי מניין זה הם רשומים מניינים אחרים המקובלים אצלם, כגון המניין לבריאת העולם לפי חשבון השומרונים, המניין ליציאת מצרים ועוד¹².

מועדי השומרונים הם רק המועדים הרשומים בתורה, והם: ראש חודש השביעי, יום כיפור, א' סוכות, שמיני עצרת, מועד חג המצות (= פסח) וחג הקציר (= שבועות). החג האחרון חל תמיד, כמו אצל הקראים ביום א בשבת השביעית שאחרי א' פסח. רשומים אצלם גם חגים ממדרגה פחותה, שאינם אצל היהודים, כגון: יום מעמד הר סיני ועוד¹³. פורים וחנוכה אינם קיימים אצל השומרונים.

פרשיות התורה אצל השומרונים מחולקים חלוקה שונה מאשר אצלנו¹⁴. יש בחלוקה זו שרידי עקבותיו של המחזור התלת-שנתי שהיה מקובל אצל היהודים בימי קדם. בחלוקה זו יש 53 פרשיות בתורה. צירוף הפרשיות והפרדתן בשנים פשוטות ומעוברות נעשה לפי חוקים דומים אצל היהודים¹⁵ לפי תקנת עזרא, שנא נפש השומרונים¹⁶ תקנת עזרא נשתנתה במקצת אצל היהודים¹⁷, ואילו השומרונים מחזיקים בה עד היום¹⁸.

11. על מניין זה ראה בחלק „לוחות השוואה לסדר השנה הנדה“. 12. בין השאר הם רשומים גם מניין השמיטות לפי חשבונם. על שיטות השומרונים בענין זה, ראה דברי ח"י בורנשטיין ב„התקופה“ יא, עמ' 253–256. וראה גם במחקרו הגדול של א"א עקביא, „סוד העבור של השומרונים“, קובץ „מלילה“ ג-ד, עמ' 328–347. (לענין השמיטות שם עמ' 344). 13. ראה לוחות השומרונים שהעתיק גאסטר, לעיל הע' 9. 14. פרשיות אלו מסומנות בחומשים נוסח שומרוני = יהודי שיצאו לאור על ידי בני העדה השמרנית, תל-אביב ה'תשכ"ד – ה'תשכ"ו. ראה גם לוחות השומרונים, לעיל הע' 9. 15. למשל: פרשת „צו“ בספר ויקרא חלה תמיד בשבת לפני פסח; פרשת „בבאי“ בשבת ראשונה של החודש החמישי (= אב) וכד'. פרטים מדויקים פרסם החכם קאולי בכרך 7 של JQR, עמ' 134 ואילך.

16. ראה בבלי מגילה לא, ב: עזרא תיקן להם לישראל וכו'. 17. לפי תקנת עזרא יש לקרוא את התוכחות בספר דברים בשבת האחרונה של השנה ולפי דעה אחת יש לקרוא ביחד עם פרשת „כ"תבא“ גם את התוכחות בפרשת „נצבים“. בימינו אנו קוראים את פרשת „כ"תבא“ בשבת שלפני „נצבים“. השומרונים קוראים בשבת שלפני ראש-חודש השביעי (= ראש-השנה) כתקנת עזרא הנזכרת. את פרשת „בחקתי“ קוראים השומרונים כתקנת עזרא בשבת לפני שבועות, ואילו אנו מקדימים קריאתה בשבת שלפני שבת זו. ראה הערת „התוספות“ במגילה שם, ד"ה משה. והשווה הערה 38 למאמרו של נ' פריד בקובץ „חגים“ א (תשכ"ט), עמ' 67.

18. מחקרים על הלוח השומרוני ראה במקומות שצוינו לעיל (הערות 6, 8–10, 12, 15). תומר נוסף: קובץ „מלילה“ ג-ד, עמ' 311–327 (מאמרו של אד' רוברטסון: הטבלות האסטרו-נומיות והלוח של השומרונים); מאמרו של עקביא, הפועל הצעיר שנה נד (ה'תשכ"א), גל' 20; בורנשטיין: „פרשת העבור“, קובץ „הכרם“, ורשא תרמ"ח, עמ' 301 ואילך; „מחלקת“, עמ' 174/3; „התקופות והתפתחותן“, (ספר זכרון לפוננסקי, ורשה תרפ"ו), עמ' לט–מה (בצירוף טבלות וביתר הרחבה). ביבליוגרפיה על מחקרים בלועזית ראה: גינצל כרך II, עמ' 119.

[מה]